

УДК 351.713:342.716

ЩОДО ОБГРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ПРИМУСОВОМУ ВИКОНАННІ РІШЕНЬ У СПРАВАХ ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ

ABOUT THE CONCEPT OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN ENFORCEMENT OF DECISIONS IN CASES OF CUSTOMS VIOLATIONS

Бурцева О.В.,
кандидат юридичних наук, директор
ТОВ «Стандарт Капітал Інвест»

У статті визначено правову сутність поняття «права і свободи людини». Проаналізовано існуючі у науковій літературі визначення прав, свобод особи, людини, громадянина. Досліджено зазначені категорії у контексті примусового виконання рішень у справах про порушення митних правил.

Ключові слова: права і свободи людини, органи ДВС, державні виконавці, виконавче провадження у справах про порушення митних правил.

В статье определена правовая сущность понятия «права и свободы человека». Проанализированы существующие в научной литературе определения прав, свобод личности, человека, гражданина. Исследованы указанные категории в контексте принудительного исполнения решений по делам о нарушении таможенных правил.

Ключевые слова: права и свободы человека, органы исполнительной службы, государственные исполнители, исполнительное производство по делам о нарушении таможенных правил.

In the article the legal nature and content of human rights are determined. Existing in scientific literature determinations of human rights are analyzed. The institute of human rights is researched in executive procedures of decisions of customs violations.

Key words: human rights and freedoms, executive authorities, enforcement proceedings in cases of customs violations.

Постановка проблеми. Проблема суті й реалізації поняття «права та свободи людини» є ключовою в життєдіяльності суспільства, яке претендує на статус демократичного, гуманного. Саме тому в сучасному світі не існує більш значущої і разом з тим важко втілюваної в практику існування людства ідеї, ніж права та свободи людини, що обумовлено недостатнім рівнем розвитку морально-світоглядних критеріїв, правової культури й освіти, економічних систем та відносин.

Органи фіскальної служби відіграють далеко не останню роль у забезпеченні можливості кожної людини, яка переміщує товари через митний кордон України, скористатися своїми правами. Але останнім часом в Україні зростає та прогресує тенденція до неповаги до фіскаль-

них органів. І не тільки з боку громадян, а й державних службовців нерідко можна почути щире здивування, коли йдеться про діяльність митниці як правозахисного органу. Під «митницею» часто розуміють установу, яка проводить лише митне оформлення товарів і транспортних засобів.

Цей стереотипний підхід часто додає труднощів під час провадження в адміністративних справах про митні правопорушення та у подальшому негативно відбивається на добровільному виконанні прийнятих рішень.

Аналіз досліджень та публікацій. Незважаючи на важливість ролі для реального виконання рішень у справах про порушення митних правил (далі ПМП), дослідження проблем забезпечення прав громадян в даному контексті знаходиться на надзвичайно низькому рівні. Окремі пи-

тання реалізації прав громадян у митних відносинах досліджувалися у роботах Є.В. Додіна, А.В. Мазура, В.Я. Настюка, Д.В. Приймаченка, Л.М. Давиденка. До цього часу практично не здійснювалися дослідження стану, елементів механізму забезпечення прав громадян саме під час примусового виконання рішень у справах про ПМП. Аналіз зазначених понять дозволить реально втілити в правозастосовчу діяльність положення конституційних норм та міжнародних (зокрема, європейських) стандартів з прав людини.

Метою цього дослідження є визначення сутності понять права і свободи людини у контексті примусового виконання рішень у справах про ПМП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Права і свободи людини визначають можливості її нормальної життєдіяльності, створюють необхідні умови для її всебічного розвитку, найбільш повного задоволення інтересів і потреб. Зворотною стороною прав і свобод та невід'ємним складовим елементом правового статусу особи виступають юридичні обов'язки. Але самих лише норм, які закріплюють права і свободи особи, для повноцінного використання соціальних благ, опосередкованих ними, недостатньо. Риси стабільності, цілісності і непопущеності правового статусу особи надаються правовому статусу завдяки системі заходів по його соціально-юридичному забезпеченню. До головних чинників забезпечення реальності правового статусу належать юридичні гарантії та загальносоціальні умови забезпечення прав і свобод, які поряд із правовим статусом особи складають цілісний механізм забезпечення прав і свобод особи.

Без визнання у суспільній свідомості та практиці значущості прав людини неможливо збудувати правову державу. Невипадково сучасна юридична наука і практика приділяють максимальну увагу захисту прав людини на різних рівнях і за допомогою різних засобів. Саме обсяг прав та свобод людини визначає її соціальні можливості та блага, забезпечує взаємозв'язок із суспільством. Основні права людини можуть визнаватися, безперечно, тільки у демократично організованому суспільстві. Причому до провідних характеристик такого суспільства належить не тільки домінування у ньому волі більшості населення, а її визнання та захищеність, непопущеність основних прав усіх осіб, включаючи і тих, що становлять його меншину. Тому і правова держава як держава реальних прав людини може існувати тільки у суспільстві, де існує справжня демократія, тобто повновладдя більшості з дотриманням прав меншості.

Становлення та розвиток прав людини мають тривалу історію, яка супроводжується боротьбою доктрин і традицій, характерних для тієї чи іншої країни. Незважаючи на давність виникнення самої ідеї прав людини, справжнього змісту вони набувають тільки на основі принципів демократії, свободи, справедливості, рівності, визнання самоцінності людини. На таких засадах стало можливим закріплення основних фундаментальних прав людини у конституціях демократичних держав.

Права людини органічно вплетені в суспільні відносини, вони є нормативною формою взаємодії людей, упорядкування їхніх зв'язків, координації їх вчинків та діяльності, запобігання протиріччям, протиборствам, конфліктам. За своєю суттю вони нормативно формулюють ті умови й способи життєдіяльності людей, які об'єктивно необхідні для забезпечення нормального функціонування індивіда, суспільства, держави. Ставлення до прав людини у філософсько-правовому контексті можна дослідити у природно-правовому та позитивістському напрямках [1, с. 26].

Природно-правові теорії досліджують права людини як природні, невід'ємні, що можуть впливати із самої природи людини. У цьому випадку закон лише фіксує ті права і свободи, які вже існують [7, с. 11].

Позитивістські теорії розглядають права людини як такі, що встановлюються державою. Тобто закон сам без-

посередньо створює ці права. Найважливішим кроком у розвитку прав людини були буржуазно-демократичні революції XVII–XVIII ст.ст., що висунули не тільки широкий набір прав людини, але і принцип формальної рівності, що став основою універсальності прав людини та надав їм справді демократичного характеру. Права людини, засновані на формальній рівності, стали одним із головних ціннісних орієнтирів суспільного розвитку, вони вплинули на характер держави, стали обмеженням її всевладдя, сприяли встановленню демократичної взаємодії між державною владою й індивідом, звільнивши останнього від надмірної опіки та придушення його свободи й інтересів з боку владних структур. Формування правової держави було б неможливе без утвердження в суспільній свідомості та практиці прав людини. Однак цьому передував процес тривалого й болісного пошуку способів взаємовідносин індивідів у державно-організованому суспільстві як з владою, так і між собою [14, с. 9].

Сучасний каталог прав людини зафіксований в міжнародно-правових документах як результат тривалого історичного становлення еталонів і стандартів, що стали нормою сучасного суспільства.

З огляду на історію нашої держави, можна сказати, що проблему прав людини в Україні слід тісно пов'язувати з проблемою прав української нації і насамперед з утворенням своєї незалежної національної держави. Українці мають побудувати власну національну державу, підґрунтям якої буде національна культура, особливе місце в котрій займає ідея про необхідність гарантування прав і свобод людини та народу. Наша держава і зараз, спираючись на самобутній національний досвід попередніх століть та враховуючи міжнародно-правові стандарти в галузі прав та свобод людини, крокує визначеним історією та долею складним, суперечливим, але самостійним шляхом до нових успіхів та процвітання у третьому тисячолітті.

Права людини мають складну структуру: існують певні розходження в поняттях «права людини» і «права громадянина», «права» і «свободи» людини, «основні (фундаментальні) та інші права людини», «права індивіда» і «колективні права». Права людини розрізняють за часом виникнення («покоління прав людини»), згідно зі сферами життєдіяльності – особисті (цивільні), політичні, економічні, соціальні й культурні права та свободи. Сучасна наука демонструє розмаїття підходів у систематизації прав і свобод людини.

Серед науковців немає єдиної позиції щодо дефініції поняття прав людини. Так, І.Є. Фарбер, А. Лопатка, В.О. Кучинський дотримуються думки, що права людини – це соціальні можливості індивіда мати певні блага. О.А. Лукашова, пом'якшуючи протистояння природно-правових та позитивістських поглядів на права людини, відзначає, що права людини – це визначені нормативно структуровані властивості та особливості буття особи, які виражають її свободу і є невід'ємними та необхідними способами і умовами її життя, її взаємовідносин із суспільством, державою, іншими індивідами [8, с. 11]. М.В. Вітрук формулює права та свободи людини як матеріально обумовлені, юридично закріплені та гарантовані можливості індивіда володіти та користуватися конкретними соціальними благами [4, с. 19]. П.М. Рабінович стверджує, що основні права людини – це певні можливості людини, необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, які об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути рівними для всіх людей [13, с. 20]. А.Л.С. Явич взагалі не розрізняв поняття «права людини» та «права громадянина», а давав визначення лише останньому поняттю, розуміючи під правами громадянина забезпечені законом та владою можливості користуватися свободою вибору та дії, участі у створенні сприятливих умов життя, привласнення соціальних благ та цінностей [16, с. 64]. Права

людини мають природну основу і є невід'ємними для кожного індивіда, вони позанаціональні та позатериторіальні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, виступають об'єктом міжнародно-правового регулювання і захисту. У разі ж закріплення прав людини у законодавчих актах конкретної держави вони стають і правами громадянина даної держави.

Отже, права громадянина – це сукупність прав людини, що отримала своє закріплення у нормативно-правових державних актах і яка складається з природних прав людини, а також прав людини, що виникали в процесі розвитку суспільства й держави. Права громадянина обов'язково повинні закріплюватися у конституціях та інших законодавчих актах, а держава має декларувати і забезпечити їхній захист.

Окрім того, залишається відкритим питання, що являють собою терміни «права» та «свободи», з яких структурних елементів вони складаються, яку мають класифікацію. Ці терміни вживаються досить часто в національному та міжнародному праві, їм надається значна увага як в Конституції України, так і в законодавчих актах, які, зокрема, регулюють митні відносини. У теорії вітчизняного права немає єдиного підходу до визначення цих понять.

Як правило, багатьма авторами права ототожнюються з свободами, при цьому інколи вживання останнього терміну вважається недоцільним [15, с. 7]. Окремі дослідники підкреслюють, що юридично немає різниці, який термін вживати – права чи свободи, головне, щоб вони були конституційно закріплені [6, 9]. Розходження між термінами «права» і «свободи» у змістовному аспекті полягає в тому, що «свободи» припускають невтручання держави в їхнє здійснення, а «права», навпаки, прямо припускають таке втручання у вигляді сприяння щодо їхнього здійснення. З урахуванням цих положень сучасний термін «громадянські і політичні права і свободи» може трактуватися як права людини у сфері громадянського суспільства, на відміну від прав людини у сфері, пов'язаній з функціонуванням держави. Свобода – це фактична і юридична можливість людини чинити діяння (діяти або не діяти), робити те і так, що і як особа бажає та вважає за необхідне, за умови, що при цьому безпідставно й протиправно не обмежуються права інших людей та не заподіюється невинуватна шкода іншим людям чи суспільству взагалі.

Права громадянина являють собою комплекс юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві, одержали юридичне закріплення та забезпечуються державою. В умовах правової держави доцільно реалізується принцип: людині можна все, що не заборонено законом. Отже, обмеження свободи визначаються лише законом, а такі обмеження повинні мати місце лише для забезпечення загального добробуту та захисту більш вагомих прав і свобод громадян. Права громадян дозволяють людині самовизначитися у сфері духовності, творчої діяльності, приватного життя, світогляду, у виборі релігії та діяльності, що приносить максимальне задоволення. Тому, з одного боку, держава

має якомога менше обмежувати свободу, а з іншого, якомога ефективніше сприяти реалізації гарантованих законом прав, проявляючи при цьому активність і толерантність, не допускати одержавлення усіх сфер життя, що нерідко відбувається там, де права людини або не визнані, або мають формальний характер.

Отже, у даному випадку можна цілком погодитися з думкою Л.М. Давиденка, що за своєю юридичною природою та системою гарантій ці поняття ідентичні [5, с. 34]. Хоча все ж необхідно підкреслити, що термін «свободи» покликаний підкреслити більш широкі можливості індивідуального вибору, не окреслюючи при цьому конкретно його результату (приклад – норми Конституції України), у той же час «право» означає конкретні дії людини (наприклад, право брати участь в управлінні). Крім того, розуміння поняття «свобода» розглядається адміністративістами як самостійна правова категорія, як один із елементів адміністративно-правового статусу громадянина. При цьому критерієм відокремлення свободи від права цілком справедливо визначається характер дій громадянина, зокрема можливість поводитися в певних межах на свій розсуд [2, с. 69].

Висновки з дослідження. Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки. Права і свободи людини – це не потенційні, а реальні можливості людини, які закріплені у Конституції та чинному законодавстві і є невідчужуваними, тобто такими, які індивід отримує в силу свого народження. Основним у їхній характеристиці є те, що вони повинні бути під захистом закону та обов'язково беззаперечно забезпечуватися державою, зокрема в особі її виконавчих органів, до яких, до речі, належать і органи державної виконавчої та фіскальної служб.

Окрім того, будь-яка взаємодія людини та системи публічного адміністрування, включаючи і відносини з примусового виконання рішень у справах про ПМП, пов'язана з суб'єктивною стороною життя людини, з наявністю у неї таких особистих прав і свобод, які є характерними у широкому соціальному значенні цих понять. До таких прав належить, наприклад, право на людську гідність. Зміст процедурно-процесуальних правовідносин включає суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів: примусових виконавців та громадян-боржників. Цим правам і обов'язкам, на наш погляд, значною мірою притаманний взаємодіючий характер: правам одного суб'єкта відповідає, як правило, обов'язок іншого.

Для того щоб особа-боржник, щодо якого відкрито виконавче провадження по рішенню у справі про ПМП, відчувала себе впевнено, вона має під час здійснення виконавчих процедур володіти реальними правами. Враховуючи те, що названі права та свободи реалізуються у процесі взаємодії з державними виконавцями як посадовими особами, які наділені, згідно з чинним законодавством, відповідними обов'язками та відповідальністю щодо громадян – носіїв цих прав та свобод, то згадана впевненість напряму залежить від рівня виконання державним виконавцем обов'язків із забезпечення усього каталогу прав і свобод особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеев С.С. Теория права. – М. : БЕК, 2004. – 224 с.
2. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес : підручник. – К. : Літера ЛТД, 2002. – 287 с.
3. Буткевич В.Г. Права людини в Україні з погляду на творення нової правової бази // Політична думка. – 1993. – № 1. – С. 10-16.
4. Витрук Н.В. Акты применения права в механизме прав и свобод личности // Правоведение. – 1983. – № 2. – С. 18-21.
5. Давиденко Л.М. Забезпечення прав та свобод громадян при здійсненні митних процедур / Митна справа. – 2006. – № 3. – С. 31-37.
6. Забигайло В.К. Право на права. – К. : Политиздат, 1989. – 229 с.
7. Литвиненко І.Л. Генезис прав людини в історії політико-правової думки світу та України // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2006. – № 3. – С. 7-13.
8. Лукашева Е.А. Права человека : учеб. для вузов. – М. : Норма; ИН-ФРА, 1999. – 312 с. – С. 11-12.
9. Матузов Н.И. Правовая система и личность. – М. : Юр.лит., 1990. – 257 с.
10. Международные документы по правам человека / Сост. В.М. Тертышник. – Х. : РИФ «Арсис», ЛТД, 2000. – 288 с.
11. Настюк В.Я. Про типологію митних правовідносин // Митна справа. – 2006. – № 4. – С. 3-6.
12. Приймаченко Дмитро Володимирович. Правоохоронна діяльність митних органів України: ознаки й поняття / Митна справа. – 2004. – № 6. – С. 14-18.

13. Рабинович П.М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект) // Укр. часопис прав людини. – 1995. – № 2. – С. 18-24.
14. Тацій В.Я. Права людини і громадянина як підґрунтя вдосконалення законодавства України // Проблеми законності. – 2009. – № 10. – С. 6-17.
15. Щетинин Б.В. Проблемы теории государства и права. – М. : Юр. лит., 1994. – 237 с.
16. Явич Л.С. Сущность права: социально-философское понимание генезиса, развитие и функционирование юридической формы общественных отношений. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. – 207 с. – С. 64.